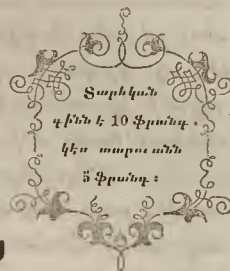

ԵՌՄՄՄՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 20.

1858

Ա. ՀԱՏՈՐ

ԱՆԻՐԱՅԻՄԱՆ ՊԵՏԻԹԸ

Երեմն իմ խեղճ բարեկամն այսպիսի ոճրագործութեան մը զոհ եղած է, ըսաւ ինքն իրեն Մորտաւնդ, երբ որ ծեր Արիտ լիին նամակը կարգաց... Լաւ է ան անօրէններուն չարիքն իրենց գլուխը պիտ'որ դարձընեմ, թէպէտ եւ ինձի հաղար սգերին արժէ:

Գրապս, յիմարանոցին տէրն իր պղտիկ սենեկին մէջ նստած էր, իր դիմացը կը կենար Շինոն դաղընացի բժիշկն՝ որ նոյն յիմարանոցին վերին բժիշկն էր եւ ամէն խենթերն ինքը կը դարմանէր:

— Ի՞նչ լուր բերիք ինձի ձեր աս առտուան քննութենէն, հարցուց Գրապս Գալղիացւոյն, հիւանդներուն վիճակն ինչպէս է:

— Ըմենէն յառաջ աս լուրը ձեզի կ'ուղեմ տալ թէ Արիտի ծերը բոլորովին առողջացած է, եւ կրնայ իր տեղը խրկուիլ, պատասխանեց բժիշկը:

— Մեծապէս կը սխալիք, ան վտանգաւոր, կատաղի խենթը: . . .

— Ընկիւյ ոչ երբեք խենթութիւն ունէր. իր հիւանդութիւնը ժամանակաւոր բան մըն էր, ոգեւոր ըմպելիքներէն պատճառած. բայց հիմայ կատարեալ անցած է:

— Ի՞նչ... բայց, տէր բժիշկ, չէք համարիր որ կենաց մէջ նաեւ բարոյական խենթութիւն կը գտնուի... պատուաւոր ընտանեաց մը պատիւն ու համբաւը վտանգի մէջ է:

— Ձեր խօսքը չեմ իմանար:

— Ըսկէ զատ ծերը շահաբեր հիւանդ մըն է. իր բարեկամներն աղէկ կը վճարեն. մանաւանդ թէ շատ աղէկ:

— Հիմայ կ'իմանամ: Ուրեմն կ'ուղէք ծերը խենթ ընել:

— Ի՞նչ մը ժամանակ, ըսաւ Գրապս ցած ձայնով, բայց բանը ծածուկ պէտք է մնալ, գիտէք որ դուք ալ շահին մասնակից պիտ'որ ըլլաք:

Ըս ժամանակ սպասաւորներէն մէկը սենեակ մտնելով՝ ծանոց թէ Տէր Մորտաւնդ ուրիշ ընկերի մը հետ եկած է եւ կ'ուղէ տէր Գրապսին հետ տեսութիւն ընել: Որովհետեւ եկողը Մենչեսդրի անուանի մարդիկներէն մէկն էր, Գրապս անյապաղ այցելութիւնն ընդունեցաւ, կարծելով թէ իր յիմարանոցը պտտեւոր եկած է: Սակայն հիւրերուն գալուն վախճանն աս չէր, այլ կ'ուղէին զԱրիտի տեսնել եւ անոր որպիսութիւնն անձամբ տեսլականաւ: Իրենց խօսակցութեան ժամանակ Գրապս յայտնի իմացաւ թէ եկողներն իր վրայ կասկած ունին եւ բանին էութիւնն ըստ իմիք գիտեն: Ուստի երբ որ ալ կարող չեղաւ փախուստ տալ, զՇինոն խրկեց որ սպասաւորաց գլխաւորը կանչէ՝ որուն պաշտօնն էր վտանգաւոր խենթերն հոգալ: Բժիշկը քառորդի մը չափ ուշանալէն ետքն ուղղուած մարդուն հետ ետ դարձաւ: Թէպէտ եւ սպասաւորը շատ քանաց եկող օտարականներն համոզել թէ Արիտին քովն երթալը շատ վտանգաւոր է եւ թէ քիչ մը յառաջ իր կատաղութիւնը բռնած էր. սակայն կարելի չեղաւ զանոնք իրենց ուղածէն ետ կեցընել. վերջապէս Գրապս ստիպուեցաւ զիրենք ծերունւոյն խուցը տանիլ: Հոս խեղճ հաշուէկալն ամբողջ մը կապուած անշարժ կը կենար. իր աչուքները կատաղի երեւոյթ մ'ունէին եւ բերնին երկու կողմն արիւնախառն փրփուր մը կ'երևար: Խուցը զօրաւոր անուշահոտութեամբ մը լեցուած էր: Արիտի եկող բաղմութիւնը տեսնելուն պէս սկսաւ խառնաձայն աղաղակ մ'արձակել եւ իրարու անհամաձայն խօսքեր խօսիլ. իր աչուքներն սկսան շրջալիս եւ բերանն աւելի եւս փրփրալ:

— Այլ տեսնէք ինչ վիճակի մէջ է, ըսաւ Գրապս, յաղթանակելով մը:

— Չարհուրելի բան, պատասխանեց Մորտաւնդին ընկերը, ծերունւոյն վրայ ի դուր շարժելով: Իսկ Մորտաւնդ առանց խօսք մը խօսելու, հիւանդին մօտեցաւ եւ իր ճերմակ թաշկինակովն

անոր բերանը ժողովուած փրփուրը սրբելով՝ զգուշու-
թեամբ գրպանը դրաւ: Իր զայրոյթն երեսին վրայ
յայտնի կը տեսնուէր: Շինոն եւ յիմարանոցին տէրն
անձկութեամբ մ'իրարու նայեցան:

— Մեր ներկայութիւնը զինքն աւելի եւս կը
խռովէ, ըսաւ Մորտաւնդ իր ընկերին, փութանք շու-
տով ասկէ հեռանալու: Քիչ մ'ետքն երկու բարե-
կամք շէնքէն դուրս ելան:

— Խեղճ Կրիտի, ըսաւ Մորտաւնդին ընկերը,
կարեկցութեամբ, երբ որ քիչ մը յառաջ գացին,
ինչ վիճակի հասեր է... Բայց իր գրած նամակը
շատ կարգաւորեալ էր եւ ամենեւին խենթի գրուած
չէր նմաներ:

— Բարեկամ, պատասխանեց Մորտաւնդ, ես
կատարեալ համոզուած եմ թէ հոս դարձեալ ան-
գութ ոճրագործութիւն մը կայ: Խցին մէջն սաստիկ
հոտն ասոր մէկ նշանն է: Ասոր համար է որ ես Կրիտ-
իին բերնի փրփուրը սրբեցի եւ հետոս առի: Հիմայ
անմիջապէս խոտոն պիտ'որ երթամ եւ զանիկայ բնա-
լուծի մը պիտ'որ տամ որ լուծէ: Վայ Գրապսին եւ
իր գործակիցներուն, եթէ իմ կասկածս ստոյգ ելլէ:

Մորտաւնդ իրօք նոյն օրը դէպ ի խոտոն ճամ-
բայ ելաւ:

Ես դէպքիս երկրորդ օրը Գրապս Կրիտեմին
գրասենեակը դնաց եւ աս պատուական անձին հետ
երկայն խօսակցութիւն մ'ըրաւ: Կ'երեւայ թէ խօ-
սակցութեան ելքին վրայ շատ գոհ էր, որովհետեւ
սենեկէն դուրս ելլելու ժամանակ քանի մը թղթա-
դրամ գրպանը խոթեց: Գրապսին երթալէն ետքը
Կրիտեմ զանգակը հնչեցուց որ նշան էր թէ կ'ուզէ
իր բաժանակցին հետ խօսիլ: Սմալ ծանրաբայլ սե-
նեկէն ներս մտաւ դուռը սաստիկ գզգզիւնով գոցեց
եւ գոռոզութեամբ մ'իր վաճառակցին մօտեցաւ: Աս
վարմունքը մեծ զարմանք պատճառեց Կրիտեմին,
որովհետեւ մինչեւ նոյն օրն իր բաժանակցին իրեն
ծառայական հպատակութիւն եւ մեծարանք կը ցու-
ցընէր: Չէր գիտեր որ հիմայ անիկայ իր եղբուն-
գործութեան վրայականները ձեռքն ունէր, որոնք ի-
րեն համարձակութիւն տուած էին այսպիսի ընթացք
մը բռնելու:

— Ի՞նչ է, աս անսովոր վարմունքն, հարցուց
անոր, զայրացած ձայնով մը, կը մոռնա՞ք թէ որուն
առջեւ կ'ելլէք. ձեր անամթութիւնն անսանձի է:
Եւ կամ դուցէ արբած էք:

— Երբեմ, հարցուց Սմալ, աթոռի մը վրայ
նստելով: Տէր զգուշացէք ուրիշ անգամ այսպիսի
նախաձեռնական խօսք խօսելու: մտածեցէք որ ձեզմէ
շատ աւելի պատուաւոր անձ մը կը նախատէք:

Կրիտեմին զարմանքն ու բարկութիւնը վերջին
աստիճանի հասաւ:

— Ես բնական ժամանակ ձեր ամբարտաւան
վարմանց համբերեցի: Հիմայ հարկ է որ աս բանս
վերջանայ, ըսաւ դարձեալ Սմալ:

— Ենթադրէս, պատասխանեց Կրիտեմ, աս

րոպէս հաշիւնիս գոցենք եւ դուն քու ստահակ որ-
դիներովդ գրասենեկէս դուրս ել: Աս ըսելով իր
հաշուի գիրքը բացաւ:

— Հաշիւները քիչ ժամանակուան մէջ քննուե-
ցան, բայց երբ որ Կրիտեմ անոնց գումարն ընելու
կը սկսէր, Սմալ նորէն սկսաւ խօսիլ:

— Չեզն հետ զատ հաշիւ մ'ալ ունիմ. ձեր
հաշուին հազար սդերլին ալ ծախք ըրած եմ որ հա-
շուեգրքին մէջ գրուած չէ:

— Ենթիկայ քու գիտնալու բանդ է. ես քեզի
իշխանութիւն տուած չեմ առանց ինձի հարցընելու
ծախք ընել. մանաւանդ այսչափ մեծ գումար մը:

— Ինչպէս որ կ'ուզէք, Տէր, կրկնեց դար-
ձեալ Սմալ պաղութեամբ, ես փաս չեմ ըներ.
միայն այսչափ կ'ըսեմ որ ետքը պիտ'որ զղջաք:

— Ես ամենեւին բանի մը վրայ չեմ զղջար:

— Կաեւ Կրիտիին նամակներուն կորստեան վրայ:

Կրիտեմ շանթէ զարնուածի պէս աթոռէն
վեր ցատքեց. նոյն րոպէն իր աչքին առջեւ նկա-
րուեցաւ իր վիճակին խեղճութիւնն. բոլոր իր արիւ-
նը դէպ ի գլուխը գիմեց եւ իր դէմքն ահագին երե-
ւոյթ մ'առաւ, այնպէս որ նոյն իսկ Սմալ սկսաւ
զարհուրիլ:

— Կրիտիին նամակներն, հարցուց վերջապէս
թոթովելով:

— Եւ՞, Կրիտիին նամակները, պատասխանեց
իր անօրէն բաժանակիցը, ձեր խաբէութեանց եւ ա-
նօրէնութեանց վկայագիրներն, որոնք ձեր անուան
մշանջեաւոր նախատիքը պիտ'որ բերեն, եւ զձեզ
պիտ'որ ոչոնչացընեն: Նախախնամութիւնը զիս գոր-
ծիք առաւ, ձեր չարիքն ի լոյս հանելու:

— Կատակ կ'ընես:

— Երբեք կատակ ընելու սովորութիւն չու-
նիմ. իբրեւ պատուաւոր մարդ եւ քրիստոնեայ կը
պարտաւորիմ իմ պարտքս կատարել եւ քու անի-
րաւութեանդ վկայութիւններն՝ որոնք իմ ձեռքս են
դատաւորաց յանձնել:

Ղիկերիկ Կրիտեմ բոլոր մարմնովն սկսաւ դո-
ղալ եւ աղաչելու կերպով մ'իր բաժանակցին ըսաւ.
Սմալ, դոնէ ինձմէ տեսած այնչափ բարիքներուդ
համար ինչպէ ինձի. ըսէ ինչ կը պահանջես նամակ-
ներն ինձի տալու համար, հազար սդերլին. երկու
հազար. հինգ հազար:

Սմալ աս հարցման կը սպասէր: Երբ որ այս-
պէս իր ամբարտաւան ընկերը բոլորովին խոնարհած
տեսաւ, յարմար ժամանակ համարեցաւ իր պատրաս-
տած այլանդակ առաջարկութիւնն անոր ընելու: Բա-
րեկամ, ըսաւ իրեն, մեր այնչափ տարուան բարեկա-
մութեան համար կը գլծամ ձեզի, եւ ձեր գաղա-
նիքը կը պահեմ, բայց միայն մէկ պայմանաւ. կը
լսէք, միայն մէկ պայմանաւ:

— Ի՞նչ ինչ է պայմանդ:

— Ես օրէն սկսեալ մեր տուրեւառին շահն
իրարու հետ հաւասար կը բաժնենք, եւ քու մա-

հաւանեղ ետքը զիս քու ընդհանուր ժառանգդ կ'ընես ու բոլոր ստացուածքդ ինձի կը ձգես: Եթէ աս պայմանն յանձն կ'առնուս, քու գաղտնիքդ միշտ գաղտնիք կը մնայ:

Արինտեմ աս խօսքէն կատարել գաղան մը դարձաւ. իր անչափ ագահութիւնն իր դանդաղ վտանգաւոր վիճակը գրեթէ բոլորովին մոռցընել տուաւ: Անամօթ, սկսաւ պոռայ կատարութեամբ. երբեք աս պլանդակ առաջարկութիւնը չեմ ընդունիր. ըտէ ինչ որ կ'ուզես:

— Ղու գիտես, կրկնեց իր բաժանակիցը, բայց աղէկ մտածէ. քեզի քսանուչորս ժամ խորհելու ժամանակ կու տամ: Աս ըսելով սենեկէն դուրս ելաւ: Երբ որ Արինտեմ առանձին մնաց, սկսաւ հազար հնարք մտածել իր բաժանակցին ձեռքէն ազատելու համար, բայց վերջապէս համոզուեցաւ թէ ամենայն ինչ անօգուտ է: Պէտք է պայմանն յանձն առնուլ, մտածեց ինքն իրեն. ան անօրէն խորամանկը կը ծանշեամ. իր ձեռքէն ազատիլ կարելի չէ: . . . Լաւագոյն է որ քիչ շահով գոհ ըլլամ եւ պատուովս ապրիմ, քան թէ բոլոր աշխարհքի առջեւ համբաւս եւ գուցէ նաեւ բովանդակ ստացուածս ու կեանքս կորսնցընեմ:

Աս ժամանակ Մորտաւնդ Լոնտոն հասած եւ անմիջապէս Ռանտ ուսուցչին՝ իր հին բարեկամին տունը գացած էր՝ որ նոյն ժամանակուան ամենէն երեւելի բնալոյծներէն մէկն էր: Մորտաւնդ Արիտիին գէպքերն եւ իր հոն գալուն պատճառը համառօտիւ բնալուծին ծանոյց եւ դրապանէն ձեռքիստակն հանելով անոր տուաւ եւ աղաչեց որ իր հմուտութեամբն անոր վրայի բիծը քննէ թէ արդեօք թու նաւոր նիւթ մըն է թէ չէ: Ռանտ իր բարեկամին խօսքերը մեծ մտադրութեամբ լսելէն ետքը փութով իր բնալուծական փորձն սկսաւ ի դործ դնել. նախ ձեռքիստակին բծերը զտուած ջրով լուաց եւ ետքը նոյն ջուրն սկսաւ զանազան նիւթերով խառնել: Առաջին փորձերը յաջող վախճան մը չունեցան, բայց վերջապէս երբ որ ջրին մէջ ճերմակ փոշի մը լեցուց, սկսաւ անկէ ախորժական հոտ մը բուրել:

— Ա՛յ երջապէս իմացայ, գոչեց բնալոյծն ուրախութեամբ:

— Ի՞նչ բան է, ի՞նչ բան է, հարցուց Մորտաւնդ անհամբերութեամբ:

— Բոլ կասկածդ ստոյգ է, պատասխանեց բնալոյծը: Ի՞նչպէս կարող եղեր են աս թոյնը գրանել. առիկայ Անտեսի բարձրագաւառը բուսնող շատ հազուադիւրս բոյս մըն է, որ զանազան զարմանալի յատկութիւններ ունի, եւ շատ անգամ ճաշակողին վրայ կատարութիւն մը կը բերէ:

— Արնամ ինձի աս բանիս ստուգութիւնը գրով տալ:

— Ինմիջապէս, ըսաւ Ռանտ եւ գրասեղանին առջեւ նստելով՝ իր ըրած քննութիւնը գրեց. Մորտաւնդ աս վկայագիրը նամակի մը մէջ դրաւ եւ տէ-

րութեան առնագիրին խրկեց, որուն մէջ պատահած դէպքերը պատմելէն ետքը կ'աղաչէր որ աս բանիս վրայ դատաստանական քննութիւն մ'ըլլայ: Իր խնդիրն ընդունուեցաւ եւ դատաւորաց կողմանէ Գրապոսին աս բանիս նկատմամբ հրամանագիր մը խրկուեցաւ, ինչպէս քիչ մ'ետքը պիտ'որ տեսնենք:

Շիլպերդ Արինտեմ թէպէտ եւ քանի որ իր բաժանակցին պահանջումը կը յիշէր մեծ այլայլութիւն ու զայրոյթ կը դրար, ի վերայ այս ամենայնի տեսնելով որ կարելի չէ ազատութեան հնարք մը գտնել, որոշեց դեռ պայմանաժամը չմընցած անոր հետ իրաւաստի ըլլալ: Ուստի ծառայ մը կանչեց Կէ հրամայեց որ երթայ անոր ծանուցանէ թէ իր վաճառակիցը կ'ուզէ իրեն հետ կարեւոր խնդրոյ մը վրայ խօսիլ: Սմալ անյապաղ փութաց գրասենեակը եկաւ: Ճիլպերդ դեռ իր ըրած որոշումն անոր չճանուցած, զանազան կերպով ջանաց որ դոնէ անոր պահանջումը քիչ մը մեղմացընէ. բայց երբ որ տեսաւ թէ իր բաժանակիցն ամենեւին իրեն մօտիկ չընէր, Լաւ է, ըսաւ անոր, պայմանդ յանձն կ'առնու՞մ թէպէտ եւ անիկայ ինձի մահուան հաւասար է. բայց դուն ալ թողթերն իմ ձեռքս պիտ'որ յանձնես:

— Անոր վրայ ապահով եղեր, պատասխանեց Սմալ, մեծ դժուարութեամբ իր ուրախութիւնը ծածկելով. մեր դաշինքն ստորագրուելուն պէս նամակները կ'ընդունին: Ա՛յաղը կէսօրն իմ առնս քեզի կը սպասեմ. հոն ամէն բան կարգի կը դնենք. եւ իրաւուն հետ նորէն բարեկամ կ'ըլլանք:

Պէտ'որ շարունակուի:

ԲՆԱԳԱՏՄԱՅԻՆ

ՉԱՐՄԱՆԱԿ ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՋՆՈՅ

Մեղրագործ մեղուէն ետքն աշխարհքիս վրայ չէնք կրնար գտնել մէկ միջատ մը, որն որ իր զարմանալի բնութեամբն ու տնտեսութեամբն այնպէս բնագէտներու քննութեանց նիւթ եղած ըլլայ, ինչպէս միջիւնը: Ասոր պատճառը չէ թէ աս անասնիկին մարդուս օգտակար կամ վնասակար ըլլալն է, վասն զի ամէն մարդ գիտէ թէ միջնոյն մարդուն ըրած օգուտը կամ վնասն երեւելի բան մը չէ. հապա անոր փոյթը, աշխատփրութիւնը, դործունէութիւնն, իրեն ձագերուն ունեցած անխոնջ խնամքն, ու ամէն բանէն աւելի ընկերական ու միաբանական կեանքը մարդուս մտադրութիւնն ու հետաքրքրութիւնը շարժած, ու անիկայ բարձրագոյն ու դեղեցիկ առաքինութեանց հաստատուն ու մնայուն օրինակ ըրած են: Ատոր միջնոյն կը խաւրենք որ անկից փոյթ ու ժրութիւն սորվի, նոյնպէս շնայլն ու վերջը չմոռնողն՝ որ անոր ձմերուան համար պարէն պատրաստելէն տնտեսութեան օրինակ առնու. այսպէս նաեւ խոռվասէրն, անհանգարան ու պինդգլուխ

յամանն որ անոր սքանչելի միաբանութիւնն, յօրինուածութիւնն ու միաբանական կեանքը տեսնեն ու ամբշնան: Մեր աս համառօտ գրութիւնը գլխաւորաբար միջնոյն աս բնութեանն ու տնտեսութեանը նկարագիր պիտ'որ ըլլայ:

Միջնոյն ձեւն ամէն մարդու ծանօթ է, անակ որ վրան մանրամասն ստորագրութիւն ընելն աւելորդ բան կը սեպուի: Բնապատգամներն աս տնտեսիկը Թաղաձախեանէրէ կարգին տակը կը դնեն, այս ինքն ան միջատներու կ'ուզենք բռնել, որոնք չորս թաղանթաւոր թեւեր ունին, որոնց մէջի երակներն անանկ պղտիկ ու բարակ են, որ պարզ աչքով տեսնելը գրեթէ անկարելի է: Միջնոյններուն թեւաւոր միջատներու կարգ դրուիլը գուցէ ոմանց զարմանալի երեւայ. եւ մանաւանդ անոնց, որոնք միայն փոքրիկ հողակոյտներու ու քարերու տակ ահագին բազմութեամբ վխտացող միջնոյնները տեսած ըլլան. բայց աս ստոյգ է, որ միջնոյններն ուրիշ միաբանական կեանք ունեցող միջատներու պէս երեք սեռէ կը բաղկանան, այս ինքն արուներէ, էգերէ ու չեղոքներէ կամ աշխատաւորներէ, ու կատարեալ սեռ ունեցողներն այս ինքն արուն ու էգը թեւ ունին: Արուն ու էգը հասարակութեան միայն մէկ փոքրիկ մասը կը կացուցանեն, ու միայն ամարուան մէջ ձագ հանելու ժամանակները մօտիկցած ատեն բազմութեամբ կը գտնուին, քիչ մը ետքը օգը կ'ըլլեն, ու քանի մը օր ետքն ալ արուները կը մեռնին, իսկ էգերը գետինը կ'իյնան, եւ կամ իրենց առջի բոյնը կը դառնան, եւ կամ թափառական ու աստանդական չեղոքներէ կը պաշարուին, ու նորանոր հասարակութիւններ հաստատելով մայր կամ թագուհի կ'ըլլան: Անկէ ետքը թեւերնին անօգուտ ու պարապ ծանրութեան պէս կը թափեն, ու աս վիճակիս մէջ ամենեւին իրենց բոյնէն դուրս չեն ելլեր, հապա չեղոքները կամ աշխատաւորները զիրենք կը կերակրեն ու կը հոգան: Ասոր համար ալ է, որ միջնոյններու հասարակութեան մը ժողովուրդը հասարակօրէն անթեւ է, վասն զի սովորաբար աս բազմութեան տասը մասին ինը չեղոքներէ բաղկացած է, որոնց միայն կ'իյնայ հասարակութեան գործընդուն հոգն ու տնտեսութիւնն: Ասոնք չէ թէ միայն բոյն կը շինեն, հապա սաստիկ մեծ ու զարմանալի հոգատարութեամբ պղտիկ ձագերը (որդերը) կը խնամեն, զանոնք կը կերակրեն, աղուոր եղանակ եղած ատեն բոյնէն դուրս կը տանին, իրիկունը մօտենալու ատեն կամ դէշ եղանակին նօրէն բոյնը կը դարձնեն, ու թշնամիներու յարձակմանց դէմ կը պաշտպանեն:

Աս երեք սեռի տակ դացողները միշտ այլեւայլ մեծութիւն ունին. էգն ասոնց մէջ ամենէն մեծն է, անկից ետքը կու գան չեղոքները, իսկ ամենէն պղտիկները արուներն են: Քանի մը չեղոքներ կան, որոնք մէկաշնեղէն աւելի երկայն մարմին, ու աւելի մեծ գլուխ ունին, ասոնք ինչպէս վերջէն պիտ'որ տեսնուիք, հասարակութեան մէջ որոշեալ գործընդուն

կամ պաշտօններու վրայ են: Միջնոյնի տեսակներէն շատերն առ հասարակ խայթոց չունին, բայց ամենալ իրենց վերին ծնօտովն անանկ սաստիկ կը խածնեն, ու խածած տեղերնին մէկ պրոդակտ հիւթ մը կը թափեն, որ կաշին կ'այրի, ու եղիճի (բալլաճի) խայթածի պէս կը քերուի:

Միջնոյնները տեսակ տեսակ են, որոնք մեծութեամբն ու գունով, բայց մանաւանդ իրենց այլեւայլ սովորութեամբն իրարմէ կը տարբերին. ոմանք գետինը փոսեր կը փորեն, ոմանք ալ պղտիկ պղտիկ հողակոյտներ կամ բլրակներ վեր կը հանեն. կան ալ, որոնք փած փայտի մէջ պղտիկ խցիկներ, սրահներ ու բակեր կը շինեն, ուրիշները ծառի ճիւղերու մէջը սաստիկ մաքուր ու աղուոր բոյներ կը դնեն, ու ան ծառին վրայի պտղէն կը կերակրին: Ասոնք ամէն տեսակ բան կերող անասուններ են, դատած թէ տընկային եւ թէ անասնական նիւթը կ'ուտեն կը սպառեն, բայց ամենէն աւելի պտուղ, խիփային եւ շաքարային նիւթեր սիրով կ'ուտեն: Նաեւ միսն ալ աս խորժակով կ'ուտեն. երբ որ անոնց բոյնին մէջ պղտիկ կենդանի մը թող տալու ըլլաս, քիչ մը ետքն անոր կմախքն անանկ մաքրուած կը գտնես, որ ամենաճարտար անդամաւորն մը այնպէս մաքուր չիկրնար հանել: Սովորաբար անանկ կը կարծուի, որ միջնոյն ամառը ձմերուան համար պարէն ու համբար կը ժողվէ, բայց ասիկայ գոնէ Եւրոպայի համար ստոյգ չէ, վասն զի աս կողմերս միջնոյնները ձմեռուան մէջ կը քնանան կամ կը թմին: Ամենեւին ցորենի, ու ընդեղէններու մասնաւոր բերում չունին. մանաւանդ թէ՛ երկայն ժամանակեայ դիտողութեամբ դնուած ու տեսնուած է, որ շատ քիչ անգամ ցորենի կը դպչին, եւ ստուգիւ իրօք ալ իրենց բոյնը ամենեւին ցորեն չեն տանիր, եւ տանելու ալ ըլլան, պարէն ժողվելու դիտաւորութեամբ չէ: Իրենց խցերը՝ միայն բնակելու, ու ձագերը վեր քաշելու եւ ոչ թէ համբարանոցներ են. ամարուան ատեն իրենց բոյնը տընկային նիւթեր ալ բերելու ըլլան, ուրիշ վախճանաւ չէ, բայց եթէ շուտով գործածելու եւ կամ բնակարաններ շինելու համար: Աս ըսածնիս միայն Ներոպայի կողմերուն համար հասկընալու է, վասն զի տաք երկիրներու միջնոյնները բոլորովին զատ բնութիւն ունին. շարունակ իրենց ուտելիք ժողվելու ետեւէն. բայց գլխաւորաբար ամարուան ու աշնան մէջ, որ ատեններն առատ պարէն կրնայ գտնուիլ: Բնակարան շինելու ու համբար ժողվելու փոխէն վար չիմնար, պղտիկ ձագերը հոգալու եւ անոնց ուտելիք գտնելու տարած խնամքը. որն որ չէ թէ քանի մը օր միայն, հապա շաբաթներ ու ամիսներ կը տեւէ, եւ աս անասնիկին վրայ ամենեւին ձանձրանալու նշան մը չ'երեւար:

Թագուհիներն կամ մայր միջնոյն ձգած հաւկիթներն իսկզբան անանկ պղտիկ են, որ պարզ աչքով հազիւ կրնան տեսնուիլ. բայց թէ որ մանրադէտով մը դիտելու ըլլաս ողորկ ու փայլուն կ'երե-

ւան: Աս մանր հատիկներն աշխատաւորները խիստ դժուարութեամբ կը հոգան. թագուհին հաւկիթը ձգելուն պէս իսկոյն կ'առնուն, ու յարմար պահարաններու մէջ կը բերեն կը դնեն. հոն վրանին գործողութիւններ կը կատարեն, այս ինքն զանոնք մէկ մասնաւոր հեղուկով կամ հիւթով մը կը թրջեն, ու քիչ մը կը դարձնեն, մինչեւ որ մեծնան ու կատարեալ որդի ձեւ մտնեն: Որդն ելլելէն, նոյնպէս նաեւ կծկելէն ետքն աւելի եւս սիրով խնամ կը տանին. պաղ եղանակին գետնին տակ շինած բնակարաններուն ամենէն ստորին դասիկոնները կ'իջեցնեն, իսկ ազուր եղանակին դուրս կը հանեն եւ արեւուն մէջը կը տարածեն: Երբ որ միջիւններու բոյնը կամ ժողովը աւերուելու ըլլաս, կը տեսնես որ աշխատաւորներուն առջի փոյթը ձագերը հոգալ ու պաշտպանել կ'ըլլայ. մեծ ու պղտիկ մեծ հոգի ու անձկութեան մէջ կ'իյնան, ամէն մէկ միջիւն մէկ հաւկիթ կամ կծկած մ'առեր կը փախցնէ, որն որ շատ անգամ իրմէ աւելի մեծ կ'ըլլայ: Զագերը քանի մը շաբաթ կծկած վիճակի մէջ կենալէն ետքը կեղեւը կը ծակեն, կը կտրեն ու միջոց չափաւոր մեծութեամբ դուրս կ'ելլեն: Ասկէ ետքն ալ շատ անգամ ծեր միջիւնները զերեք կը կերակրեն ու կը հոգան: Ծերերը կամ մեծերը հասարակօրէն կծիկին կեղեւը կտրելու օգնական կ'ըլլան, որովհետեւ իրենց վերին ծնոտովը կեղեւը կը պատռեն ու կը բաժնեն. եւ աս ալ գիտնալու է, որ առանց աս օգնականութեան ձագը չէր կրնար ինքիւն կեղեւը կտրել ու ազատ ըլլալ: Ածկածները գեղին զարկած ճերմակ են, ու ցորենի հատի կը նմանին. հաւանական է որ հին տոնի բնագէտներն ասիկայ տեսնելով կարծեցին որ միջիւնը ցորեն համբարելու բնութիւն ունի, մինչեւ եղան շատերն ալ, որ սաստիկ պաշտպանեցին, թէ միջիւնը ցորենի հատերուն ան կողմերը՝ ուստի որ պիտ'որ աճին, կը կտրէ, որպէս զի չկրնայ աճիլ. որն որ անանկ մէկ գործողութիւն մըն է, որով միջոց վրայ գրեթէ իմացողութիւն գնել հարկ կ'ըլլայ: Բայց ճիշդ դիտողութեամբ ստուգուած բան մըն է, որ միջոցը ըրածն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ կրծկածներուն կեղեւը կտրել, որ ձագերը դուրս ելլեն: Միջիւնները մէկ կամ երկու անգամ ամբարուան մէջ ձագ կը հանեն. ձագերն ելլելէն ետքը իրենց համար բնակարաններ կը շինեն, ու անոնց մէջ իրենց նախնեացը պէս միաբանութեամբ ու ընկերութեամբ կ'ապրին:

Ինչպէս որ ըսինք ընկերութիւնը կամ հասարակութիւնն արուներէ, էգերէ եւ աշխատաւորներէ բաղկացած է: Էգերը թագուհի կամ մայր կ'ըլլան, բայց թէ արդեօք մեղուններուն նման ասոնց հասարակութիւններուն մէջն ալ մէկ մէկ թագուհի կայ, դեռ անստոյգ է: Քանի մը բնապատումներ կը պաշտպանեն թէ մէկ հասարակութեան մէջ միեւն մէկ բեղմնաւոր թագուհի կայ, բայց ասիկայ գուցէ պղտիկ ու նորահաստատ հասարակութեան մը համար ստոյգ

ըլլայ. բայց հին ու շատուոր հասարակութեանց մէջ հաւանական է որ այլեւայլ աստիճանաւ ու հասակաւ մայրեր եղած ըլլան: Ինչպէս որ ըլլայ նէ, սակայն թագուհիները՝ մեղուններուն պէս բացարձակ իշխանութիւն չունին. միջիւններուն հասարակութիւններն ըստ ճիշդ նշանակութեան բառին հասարակապետութիւններ են, որոնց մէջ ամէն մէկ անդամն իրեն վրայ դուրս չ'ապրողքն անկեղծութեամբ ու հաւատարմութեամբ կը կատարէ: Արուներն ամբարուան ատեն ձագ հանելու ժամանակէն յառաջ բոյնին մէջ քաշուած առանձին կը կենան. քիչ մը ետքը կը շատնան, ու թուերնին աշխատաւորներուն կը հաւասարի, ու երբեմն անոնցմէ աւելի ալ կ'ըլլան: Աշխատաւորներն աս հասարակութեան աննախանձ աշխատողներն ու գլխաւոր նեցուկներն են. բնակարաններուն շէնքը, մաքրութիւնը, ձագերուն խնամքը, զանոնք դուրս ու ներս քաշելը, հասարակութեան պաշտպանութիւնը ու կերակուր եւ պարէն ժողովըն ասոնց պաշտօնն է: Արարիչն՝ որ ասոնց բնութեան մէջ ասանկ աշխատութիւն ու խնամք տնկած է, անոնց մէկալներէն աւելի վայելելու երկայն ալ ժամանակ տուած է, ինչու որ արուներն ու էգերը ձագ հանելու ժամանակն անցնելէն ետքն երկայն չեն ապրիր: Աուլտ կը զրուցէ որ միջիւնն որդի վիճակի մէջ տարի մը կը կենայ, իսկ կատարեալ միջտի վիճակի մէջ 16 ամիս կ'ապրի: Բայց պէտք է որ ասիկայ բարեխառնութենէ եւ ուրիշ այլեւայլ պարագաներէ կախում ունենայ, վասն զի հասարակ ճերմակ թիւթուն ալ որ հասարակօրէն բաւական տաք եղած ատեն Յունիսի մէջ իր կծիկէն դուրս կ'ելլէ, պաղ ու խաւարչոյն տեղերու մէջ իր ծնունդը կրնայ մինչեւ Օգոստոս ալ ուշանալ: Սակայն աս ստոյգ է, որ ամենէն աւելի ապրողներն աշխատաւորներն, իսկ ամենէն քիչ ապրողներն արուներն են:

Իստեղու գալուն պէս՝ բոյնը երիտասարդ միջիւններու բազմութեամբ կը լեցուի, որոնք ամէն կողմէն խուռնընթաց կը վազեն. բոլոր հասարակութիւնը մէկ յուզման վիճակի մէջ կը գտնուի, թեւաւորած արուներն ու էգերն աշխատաւորներուն մէջ ասդին անդին շփոթած կը պտրտին: Քիչ մը ետքը թեւերունին որ սաստիկ դիւրաբեկ է կը հաստատուի, ու կը զօրանայ, եւ առջի յարմար առթին օդ կ'ելլեն. իրենց հայրենական երկէն կը բաժնուին ուր որ մէյ մ'ալ չեն դառնար: Բայց կ'երեւայ թէ աս մշտնջենաւորական բաժանումն ամէնքը մէկտեղ մէկէն չըլլար, հապա ետեւէ ետեւ ու կամաց կամաց, որն որ օդին գեղեցիկութենէն ալ շատ կախում ունի: Թէպէտ եւ բոյններու մէջ թեւաւորած միջիւններ շատ քիչ կը տեսնուին, բայց ձագ հանելու ժամանակներն ահագին բազմութեամբ երեւան կ'ելլեն: Երբ որ 1814ին Սեպտեմբերի մէջ Մետլի գետին մէջ Գլորիստ նաւուն վերնայարկին վրայ նստած էի, կը պատմէ Պ. Պրուսի անգղիացին, առաջին տեղակալը ինձի ցուցուց, թէ ջուրին հետ մէկ տեղ վերէն դէպ ի վալ

պաշտ բազմութեան մէջէն հաղարարներ իրենց ճամբորդութեան ժամանակ ճամբուն դժուարութիւններէն եւ շատ անգամ նուեւ կերակրոյ պակասութենէն կ'իյնան կը մեռնին: Այսպիսի մեռելոց մարմինը դաշտերու վրայ անթաղ կը նետուին՝ ուր բազէներու եւ ուրիշ գիշատիչ գաղաններու կերակուր կ'ըլլան: Շատ ճամբորդներ 100—150 այսպիսի դիակներ մէկ դաշտի մէջ տեսած են որոնց բոլորտիքն անհամար դազանք ժողոված, իրարու հետ կը կուռնին:

Ճակատնաթի հռչակաւոր եւ հոյակապ տաճարին շինութիւնը 1198ին լմնացաւ. դետինն որուն վրայ աս փառաւոր շէնքը կը բարձրանայ 4½ մըն ընդարձակութեամբ նաւորական կը համարուի, բայց բուն նաւորական տեղը 24 տոնաշափ բարձր պատուով պատած շորեքիւսի տեղն է, որ 1122 ուրք երկայնութիւն եւ 696 ուրք լայնութիւն ունի: Աս փակուած տեղւոյն մէջ 50ի մօտ տաճարներ կան որոնց ամէն մէկը մէյմէկ չատուածի նաւորուած են. սակայն աս շէնքերուն ամենէն փառաւորն ու նշանաւորը Պարա-Տէփալ քաղաք 200 ուրք բարձր եւ 28 քառակուսի տոնաշափ բնդարձակ աշտարակն է: Աշտարակին ետեւի կողմն ոսկեղէն բարձր դահ մը կայ, որուն վրայ կը նստի Ա. իշնու տառուածն իր Պալարամ եղբորն եւ Շուպուարա քրոջը մէջտեղը: Աս չատուածոց արձանները փայտէ քանդակուած եւ շատ կոշտ են, մանաւանդ Ա. իշնուին արձանն՝ որ միւսներէն աւելի ուղեղ ու գարշելի գէմը մ'ունի. սակայն իր աշուրներուն տեղն երկու մեծամեծ ու գեղեցիկ աղամաններ զրուած են որոնց արժէքը քիչ մը չափազանցութեամբ 100 միլիոն ֆիլոքին կը համարուի: Նոյնպէս միւս երկու արձաններուն աչքերն ալ այսպիսի ծանրագին աղամաններէ շինուած են: Աս երեք կուռքերը գեղեցիկ ոսկեգործ պատմութեաններ ունին եւ ծանրագին զմխտով, սուտակով, մարդարտով եւ ուրիշ պատաւական քարերով զրեթէ բարբրովն ծածկուած են: Պատերուն վրայ բիւրաւոր քանդակներ քառ մեծի մասին Ա. իշնուին այլանդակ կերպարանքը կը ներկայացնեն: Մեծ դրան մօտ երկաթակճէ շինուած ճարտարագործ սիւն մը կայ, որուն մանաւանդ խաբխին արտաքոյ կարգի զարդարուն է. սիւնը 40 տոնաշափ բարձրութիւն ունի եւ իր վրայ Հունիմանայի՝ կապկայ չատուածին պատկերը կանգնուած է:

Ղաւրմերն եւ տաճարին ուրիշ պատաւներն ընդ ամենայն 3600 ընտանիք, ասոնցմէ զատ 400 խոհակերաց ընտանիք աս նաւորական քաղաքին բնակիչներն են: Աս բազմութիւն խոհակերները չէ թէ միայն օրն երեք անգամ չատուածներուն կերակուր կը պատրաստեն, այլ նաեւ մեծ տօներու ժամանակ 100,000էն աւելի ուխտաւորաց համար կերակուր կ'եկին եւ սաղ զնով կը ծախեն: Երբ որ չատուածոց սեղանները կը պատրաստուին, տաճարին դռները կը դոցուին եւ բաց ի քուրմերէն եւ Տէփաշէ քաղաք անգամ անգամ օրներէ, ոչ ոք ներս թող կը արուի. աս վերջիններն 120 հօգի են եւ կերակրոյ ժամանակ ժամ մը կը պարեն: Երբ որ կերակուրը կը լմննայ մեծ զանգակ մը կը վարնուի. նոյն ժամանակ դռները կը բացուին եւ քրմապետը քուրմերուն հետ կերակուրները կը վայելէ:

Ճակատնաթի անհամար տօներուն մէջ շատ նշանաւոր է կառույց տօնն՝ որ ամէն տարի Յունիսի վերջերը մեծ հանգիստութեամբ կը կատարուի: Պաշտեն անգղեացին՝ որ աս հանգիստ անձամբ տեսած է, անոր ստորագրութիւնն

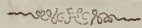
հետեւեալ կերպով կ'ընէ: Ճակատնաթ դաջող ճամբորդը տան աշտարհադրական մըն հեռուէն ճամբուն ամէն կողմը ցրուած մարդու ոսկրներէն կը նշմարէ թէ նոյն քաղաքը կը մօտենայ. գրեթէ քաղքէն այդչափ հեռու բազմութիւն ուխտաւորաց գնդեր, 2000ի մօտ, մեղի հետ միացան, որոնք Հնդկաստանին զանազան կողմերէն կու գային: Ասոնցմէ ամենց հետ տեսութիւն բնեւով՝ իմացայ թէ երկու ամէնի վեր իրենց կանանցն ու որդւոցը հետ ճամբայ կ'ընէին. իրենց հետ շատ ալեւոր ծերեր եւ պառաւներ ալ կային, որոնք կու գային աս նաւորական քաղաքին մէջ մեռնելու համար: Ուխտաւորաց մէջէն շատերը կամ ճամբուն տառապանքներէն եւ կամ կերակրոյ պակասութենէն դեռ իրենց տեղը չհասած կը մեռնին եւ իրենց մարմիններն անթաղ թող կը արուի. գետեղեքին մօտ դաշտի մը վրայ հաղարէն աւելի մարդու դանդ կեցած է. ասոնց մօտերն անհամար շներ, շնագայլներ եւ անդրներ մարդու դիակներ բով կ'ապրին: Ասիկէ յառաջ երթալով առջեւ դարձեալ նոյն տեսարաններն ելան, մինչեւ որ Ճակատնաթի տաճարին մօտ հասայ, ուր բիւրաւոր ուխտաւորներ զօրաց մեծ բանակի մը պէս նստած էին: Քաղքին դրան առջեւ դօրաց գունդ մը կեցած էր որպէս զի ուխտաւորաց թող չտայ առանց իրենց ընծան տալու ներս մտնել:

Ա. երջապէս մեծ դժուարութեամբ ան անհամար բազմութեան մէջէն անցնելով ներս մտայ. չեմ կրնար խօսքով յայտնել աս մահուան ձորին իմ վրաս բրած աղեղնութիւնը: Կողմ մը մարդու ոսկրներով բոլորովին ծածկուած էր, ուրիշ կողմ մը դարձաւելի բլուր մը կը բարձրանար՝ զոր Անգղեացիք Գողգոթայ կ'անուանեն. ամէն մեռելոց մարմիններն հոս կը բերուին եւ անթաղ կը դրուին ուր շներն եւ անգղները գոնորը կ'ուտեն եւ միայն մերկ ոսկրները թող կու տան: Տաճարին առջեւն եւ մէջը կատարուած այլանդակ եւ զարհուրելի գործերը պատմելը գոնց առնելով՝ որովհետեւ գոնորը կրթեալ եւ պարկեշտ ականջներ չեն կրնար լսել, կ'անցնիմ բուն տօնին հանգիստ պատմելու, որ Յունիսի 18ին կատարուեցաւ:

Աւստրալիան ժամը 12ին Ա. իշնուին արձանը զներք պատուող հարիւր հազարաւոր մարդկան աղաղակներովն իր տաճարէն դուրս հանուեցաւ. եւ երբ որ կուռքն իր դահին վրայ դրուեցաւ, հոն ժողովուած բազմութիւնն այնպէս սաստիկ աղաղակ մը վերցուց՝ որուն նման կենացոյ մէջ լսած չեմ: Քանի մը ըստէ ետքն աղաղակը դադրեցաւ. Լ. սկսաւ հեռուէն մարնչիւն մը լսել. ամենտոն աչքն աս ձայնին կողմը դարձաւ, եւ այնպէս կ'երեւար թէ ահագին անտառ մը յառաջ կը քայլէ. անհամար բազմութիւն մը ձեռքերին կանանչ ստեր եւ արմաւենւոյ ծիւղեր բռնած՝ սաստիկ արագութեամբ յառաջ կու գային. ուխտաւորք ասոնց տեղ բացին եւ թող տալին որ մինչեւ կուռքին դահին առջեւ հանին. հոն ամէնը մէկտեղ զեպին ինչ կան եւ երկրպագութիւն բրին: Ասիկէ ետքը կուռքն իր գահովը 60 տոնաշափ բարձր աշտարակաձեւ կուռքի մը վրայ հանուեցաւ՝ որ 16 անիւներ ունէր եւ յառաջ շարժած ժամանակը դետին մէջ խորունկ ակօմներ կը բռնար: Կուռքին առջեւի կողմը վեց հասո չուաններ կապուեցան ու ժողովրդեան անհամար բազմութիւնը, ծերք, կանայք, տղաք, իրարու հետ կը մրցէին ան չուանները բռնելու եւ չատուածը քաղելու համար: Աշտարակին մէջ 120ի չափ քուրմեր եւ տաճարի պատաւորներ կուռքին բոլորտիքը շարուած կը կենային:

Իբրեւ որ ամէն բան պատրաստուեցաւ, թափորն սկսաւ յառաջ շարժիլ. հինգ ծիրանիներով զարդարուած փղեր աշտարակին առջեւէն կ'երթային, ասոնց վրայ շատ ծնծղաներ կ'ախուած էին, որոնք փղերուն քալած ժամանակը գեղեցիկ կը հնչէին. եւ աշտարակին քովէն կ'երթային՝ որ սաստիկ գոռաւորութեամբ կը շարժէր եւ իր բազմաթիւ անիւններն՝ ան ահագին բեռան տակ սրտաման պէս կը կռնչէին: Քանի մը ընդէն ետք թափորը կանկ առաւ եւ շատուածոյն պաշտօնն սկսաւ. քրմապետ մ'աշտարակին վրայ ելելով՝ կուռքին առջեւը կեցաւ. եւ այլանդակ երգ մ'երգէր, որուն՝ ժողովուրդն երբեմն երբեմն նոյնպիսի այլանդակ երգով մը պատասխան կու տար: Քրմապետը ծանոյց թէ աս երգերը զատուածք կը զմայլեցնեն, եւ թէ անոնց հաճի իր կառքն ինքնին յառաջ կ'երթայ: Ասկէ ետքը կառքը նորէն սկսաւ քայլել, եւ երբ որ քիչ մը յառաջ գնաց, ուխտաւորաց մէջէն մէկը ծանոյց թէ կ'ուզէ ինքզինքը շատուածին զոհել, եւ աշտարակին առջեւ գետինը պատկեցաւ ու ձեռուրները տարածեց: Ամբիջապէս բազմութիւնն իրեն մօտեցաւ եւ նոյն ընդէն աս մըլեռանդը կառքի անիւներուն տակ չարաչար ճմլուեցաւ: Բոլոր բազմութիւնն ուրախութեամբ սաստիկ աղաղակ մ'արձակեց, եւ ինձի մօտ գտնուողներն ըսին թէ շատուածն այսպիսի մարդկայնէր շատ կ'ախորժի եւ իր հաճութիւնը յայտնելու համար կը ծիծաղի: Ժողովուրդեան մէջէն շատերն աս եղկելոյն վրայ պղտիկ ստակներ նետեցին եւ ետքն իր մարմինը վերցնցին Գողգոթա բլուրը տարին:

Ուրիշ ծամբարդներ, որոնք աս հանգեւոր տեսած են, կը հաստատեն թէ յառաջագոյն հարիւրաւոր մարդիկ աս կերպով իրենք զիրենք Վիշուին կը զոհէին, այնպէս որ անոր կառքին տնիւններն արեամբ կը թափփուէին. բայց վերջին ժամանակներս զկաւորաբար Անգղիացաց կարգադրութիւններով շատ նուազած են եւ հազիւ տարին մէկ կամ երկու հոգի աս կերպով իրենց կեանքը կը կորսնցնեն:

ՄԱՆԵՐԱՆՈՒՐՔ ԵՒ ԶՈՒՍՐՃԱԼԻՔ

Նորոհնար պատերազմական նաւ:

Անգղիական ծովակալութիւնը վերջին ժամանակներս նուազեցող պատերազմական նաւն մը փորձ ընելու ձեռք զարկած է, որ եթէ յաջողի, Անգղիայի եւ ցուցե բոլոր ծովական տէրութեանց նաւատորմիները բոլորովին կերպարանափոխ պիտ'որ ըլլան: Աս նոր նաւը գրեթէ կողմանէ սաստիկ հաստ երկաթէ տախտակներով պիտ'որ պատուի, այնպէս որ նաեւ ամենամեծ թնդանօթի գնդերն անոր ամենեւին կարող պիտ'որ չըլլան փնտել: Ասկէ զատ նաեւն վրան ալ նոյնպէս երկաթապատ եւ ուռմըն (սթիմուլ) զիմացող յարկ մը պիտ'որ շինուի: Եւ որպէս զի աս զրահաւոր նաւն իր երկաթէ զգեստին եւ ահագին սաղաւարտին ծանրութիւնը դիւրաւ կարող ըլլայ կրել, իր մէջը շատ քիչ բայց ամենամեծ թնդանօթներ եւ հսկայազործ հրամաններ (հաւան փոփոս) պիտ'որ ունենայ:

Թեպէտ եւ աս լողացող բերդը կայմեր պիտ'որ ունենայ եւ հարկաւոր եղած ժամանակը կարող պիտ'որ ըլլայ առաջատար դրածակել, բայց բուն զինքը շարժող պիտ'որ ըլլայ 3000 ձիւղորութեամբ շողող մեքենայ մ'որ չէ թէ միայն նաւուն արտաքին կարգի արագութիւն մը պիտ'որ տայ այլ նաեւ իրեն:

Երբ ժաման միջոց պիտ'որ գործածուի. վրան զի աս պատերազմիկ նաւն ահագին թնդանօթներն զատ իր առջեւի կողմը ծովուն երեսէն քիչ մը վեր երկաթէ ցուռ կամ եղջիւր մը պիտ'որ ունենայ՝ որ հարկ եղած ժամանակը թնդանօթի նաւերէն մէկուն վրայ ուղղուելով մեքենային սաստիկ բռնութեամբ անոր այնպիսի ահագին հարուած պիտ'որ տայ եւ մեծ ծակ բանայ, որ նաեւ անմիջապէս պիտ'որ ընկնի: Այլ կարծուի որ աս մեքենային ձեռքով զրահաւոր նաւին արագութիւնը թնդանօթէ մ'արձակուած գնդին արագութեան չորրորդ մասին հաւասար պիտ'որ ըլլայ, եթէ աս կարծիքը կը ստուգուի իրմէ յարձակում կրող նաւերը շատ գոռաւոր կրնան իր եղջիւրէն պրծիլ:

Անգղիայի մէջ աս նոր գիւտին փորձն ընելու համար 120 թնդանօթ կրող եռայարկ նաւ մ'որոշուած է, որ մօտեւոր իր երկաթէ զրահն հագած, սաղաւարտը զլուխը դրած եւ կուրծքն սպառնացող եղջիւրով մը ծովուն երեսը պիտ'որ ելլէ եւ մինչեւ հիմայ ջրեղէն ասպարէզին վրայ լողացող ամենաքաջ հրահանները մենամարտութեան պիտ'որ հրակրէ: Եթէ փորձն ըստ ակնկալութեան կը յաջողի անմիջապէս բազմութիւն այսպիսի զրահանաւորութեան ձեռք պիտ'որ զարնուի:

Ծանրապիւն նախաճառ մը:

Անցած ամիս Պրեմիէի մէջ նաւաւար մ'իր ըրած քաջութեան համար 100 թաւերի թղթադրամ մ'ընդունեցաւ: Ամբիջապէս առած ստակովն իրեն ծանօթ պառաւի մը տուն գնաց որուն քով շատ անգամ նախաճառիկ կ'ընէր, եւ աղաչեց որ իրեն երկու շերտ (տիւէթ) սեւ հաց եւ քիչ մը կարագ (Ֆէրէ եւլ) բերէ: Ուղածն ընդունելէն ետքը, նաւաւարն իր թղթադրամը հացի շերտերուն մէջ դրաւ կարագը վրայի շերտին վրայ քսեց եւ սկսաւ մեծ անորոժակով՝ դրամին հետ մէկտեղ ուտել, պարծելով թէ «Եւ ոչ Հաննովելի թագաւորն այսպիսի ծանրապիւն նախաճառ մ'ըրած է»:

Գարշահոտ ծառ:

Բարեկուսայ հրուանդանը ծառ մը կը բուսնի որ արտաքին կարգի դարչելի հոտ մ'ունի: Հողղենգողներն ասոր հիւսիս իրենց մարմնոյն ամէն կողմը կը քսեն, որով փնտաւար միջատներու եւ օձերու խոցութեամբն ապառ կը մնան: Հաւե Մէքսիկայի մէջ ասոր նման գարշահոտ ծառ մը կը բուսնի՝ որ այրած ժամանակն այնպիսի անոտանելի հոտ մը կ'արձակէ որ ոչ մարդիկ եւ ոչ անասունք կրնան դիմանալ: Մէքսիկայից ասոր ծխովը վայրենի գաղաններն իրենց որջերէն դուրս կը հանեն:

Բամբակէ տուն:

Վերջին ժամանակներս Ամերիկայի մէջ սկսած են բամբակէ տներ շինել: Վեշ տեսակ բամբակը եւ լաթ շինելու համար մաքրուած բամբակին թափուկները ջրով շաղուելով՝ անկէ չորեքիւսի քարեր կը ձեւեն որոնք չորնալէն ետքը սաստիկ կարծրութիւն մը կը ստանան. ասոնցմով ամբողջ տան պատերը շինելէն ետքը վրան տեսակ մը ջնարակ (ֆէրէթ) կը քսեն որ չէ թէ միայն տունը խոնավութենէ կը պահպանէ այլ նաեւ կրակի դէմ անվնաս կ'ընէ: Աս գիւտը գտնողը մասնաւոր արտուտութիւն առած է եւ Ամերիկայի ամէն կողմ աս կերպ տներ շատ յաճախ կը շինուին:

«Բարեկամ», ըսաւ բժիշկ մ'իր հիւանդներէն մէկուն, հոգ մ'ընէր, ամենքնիս ալ անգամ մը պիտ'որ մեռնիք: «Իմ հոգս ալ ասոր համար է, պատասխանեց հիւանդն. եթէ կարող ըլլայիք քանի մ'անգամ մեռնիլ, աս անգամուն այնչափ վախ չէի ունենար: